

ŠESNAESTOSTOLJETNA HRVATSKA RASELJENIČKA KRIZA I MODERNA SOCIOLOŠKA TERMINOLOGIJA

Ivan JURKOVIĆ
Filozofski fakultet, Pula

UDK: 314.7(=163.42)(091):930
314.7(=163.42)(091):316

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. 11. 2004.

Namjera je ovoga članka upozoriti historiografiju na dostignuća moderne sociologije na polju izučavanja migracija ljudi. Primjer hrvatske šesnaestostoljetne demografske kataklizme ogledan je slučaj na kojemu bi interdisciplinarni rad srodnih humanističkih znanosti mogao rezultirati kvalitetnim studijama migracijske tematike. Prostor, primjerice, kao osnova migracijske tipologije može u velikoj mjeri objasniti ponašanje raseljenih hrvatskih plemića u 16. stoljeću. Naime, ovisno o udaljenosti (kratka i duga) mogućega smještaja obitelji na ratom pošteđenom prostoru, ovisila je dijelom i njihova ustrajnost u obrani domicilnoga prostora. Isto je tako u smislu obrane domicila prostor imao važnu ulogu u pojavi bilokacije (aktivna i pasivna) obitelji ili, pak, uporabi lančane migracije kao sredstva pokušaja opstanka. Bazični modeli koje nude sociolozi vrlo dobro objašnjavaju i ponašanje raseljenoga plemstva u erama izrazito maloga ili erama enormnoga povećanja broja migranata. Model gravitacije, pak, razrješava pitanje osnovne namjere plemenitih raseljenika – očuvanje privilegiranoga statusa, dakle, vrlo konzervativnoga tipa migracija.

Ivan Jurković, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
u Puli, I. Matetića Ronjgova 1, 52100 Pula, Hrvatska.
E-mail: jurkovic@ffpu.hr

U svim konceptualizacijama socioloških fenomena prvi je korak ozbiljnijih proučavanja bio u pravilu vezan uz pokušaj klasifikacije uočenoga fenomena. Konceptima modela i teorijskim konceptima, dakle, i u proučavanjima migracija prethodilo je razdoblje pokušaja definiranja njihovih različitih ti-

pova (Lee, 1966.; Richmond, 1988., 30-31; Mesić, 2002., 250-265). Od kraja 19. pa kroz cijelo 20. st. nebrojeni su pokušaji tipologizacije migracija s raznih znanstvenih polazišnih osnova potvrđivali složenost pojavnih oblika migracija, pa tako i multidisciplinarnost migracijske problematike. Ovaj će se rad djelomice osloniti na tipologiju Williama Petersena (Petersen, 1958.), proizašlu iz više jednostavnih, postojanih i univerzalnih klasifikacija (*dobrovoljne – nedobrovoljne, vanjske – unutarnje* itd.).

U sociološkim istraživanjima migracija konstrukcija modela pripada mlađem obliku konceptualizacije migracija. Premda sociolozi još uvijek diskutiraju o metodološko-konceptualnoj naravi modelâ, mi ćemo model smatrati integriranim sustavom hipoteza ili postulata koji može poslužiti u analizama podataka o migracijama u Hrvatskoj s kraja 15. i tijekom 16. stoljeća. Tipovi migracija u modelima postaju sredstvima pojedinih analiza (Shaw, 1975., 59-100; Sinha i sur., 1987., 34). Primjerice, u demografiji je fokusiranost na selektivnim tipovima migranata kao i u geografiji na prostornim tipovima izrazito jaka. No ti se tipovi mogu povezati, jer demografi znaju pretpostaviti konstantnost okoliša, a geografi konstantnost populacije, što može, a i ne mora, biti točno. Stoga ćemo promotriti dva modela proizašla iz prostornih i selektivnih tipova: *model intervenirajućih prilika* i *gravitacijski model*. Tim se modelima mogu, naime, objasniti određeni društveni procesi koji su se odvijali za trajanja izbjegličke krize prilikom osmansko-kraljevskog pritiska na Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo.

ASPIRACIJE RASELJENIKA KAO TEMELJ TIPOLOGIJE MIGRACIJA

U vrijeme osmansko-kraljevskog pritiska na Hrvatsku, za kojega su se događale klimatske promjene ("malo ledeno doba") i koje su uzajamno s ratnim pustošenjima izazivale godine gladi, a time i pojave kužnih bolesti, svakomu se znanstveniku ti pojavi oblici nameću i kao prirodni uzroci raseobe autohtonoga stanovništva. No u novije je vrijeme upozoreno kako se mora u sociološko-povijesnim istraživanjima prevladati sužen pogled uzroka migracija na tzv. izvanjske poticaje, kako se to u okviru teorije faktora potiskivanja-privlačenja (*push-pull*) činilo (Petersen, 1958.; Lee, 1969., 47-57; Lewis, 1982., 99). Moraju se, dakle, razlikovati aspiracije samih raseljenika od socijalnih uzroka migracije, kako bi na kraju znanstvena analiza postigla logičku jasnoću. Stoga je Petersen predložio pet širokih klasa migracija: *primitivne, prisilne, prinudne, slobodne* i *masovne*. Sva ta seljenja mogu, pak, biti inovativna ili konzervativna po nakanama i planovima samih migranata.

Primitivne migracije kao posljedice ekoloških potiskivanja u slučaju raseobe hrvatskoga žiteljstva tijekom 16. st. nisu bile dominantna migracijska pojava. Klimatsko je zahlađenje sa svojim posljedicama svakako imalo ulogu prilikom dono-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 4-5 (78-79),
STR. 759-782

JURKOVIĆ, I.:
ŠESNAESTOSTOLJETNA...

šenja konačne odluke ondašnjega stanovništva o seobi, ali je ono očito bilo popratna pojava ostalih četiriju klasa migracija. Primjerice, u kratkom je razdoblju (1522.-1524.) županija Krbava populacijski naglo opustjela, jer su nakon zastrašujućih osmanskih pustošenja (1522.) nastupile dvije vrlo hladne zime, koje su trajale i najvećim dijelom proljeća (1522.-1523.), poslije kojih su, pak, zbog nerodice nastupile godine gladi i kužnih bolesti (1523.-1524.). Klimatski su nepovoljni uvjeti u te dvije godine samo ubrzali odluku starosjedilaca da napuste zavičaj, koji je tada ionako bio prva zona ratne opasnosti (Jurković, 2003.a).¹ Osnovnim je uzrokom iseljavanja te populacije bila, dakle, prisila, odnosno kombinacija ratnoga (osmanska pustošenja) i ekološkoga (klimatske promjene, godine gladi, epidemije) pritiska (Jurković, 2004., 43-55). U stanju trajne ugroženosti tadašnji Hrvati nisu imali nikakvu priliku samostalnog odlučivanja, pa stoga odgovaraju Petersenovu razredu nedobrovoljnih i masovnih, a ne primitivnih migracija.

Dobrovoljne raseobe

Slobodne migracije su s obzirom na izbor, u načelu, dobrovoljnoga karaktera i nastaju na temelju osobne volje migranta. Takva migracija može s vremenom u svojim fazama prerasti iz pojedinačne u masovnu migraciju. Petersen pojedinačnu naziva *pionirskom* fazom migracije. U njoj sudjeluju ljudi pustolovna duha, potaknuti profesionalnim potrebama, informirani i relativno dobro stojeći. Oni su ljudima u domovini osnovnim izvorom informacija i znanja o zemlji koju su naselili. Na temelju tih vijesti dolazi do druge, *grupne*, faze migracija. Glavna karakteristika te faze nije u veličini selidbenih skupina, nego u daljnjim poticajima na migraciju. Takav razvoj na kraju rezultira završnom fazom migriranja, u kojoj su prijašnje migracije postale glavnim razlogom emigriranja. Trenutak kada više nije relevantan pojedinačni motiv i kada iseljavanje postaje obrascem ponašanja jest trenutak početka *masovne* migracije.

U srednjem vijeku sve do pojave osmanske opasnosti postoji među Hrvatima niz primjera prve faze slobodne migracije. Profesionalne potrebe (Crkva, diplomacija, trgovina, obrt itd.) poticale su pionirske migracije prema svim tada poznatim zemljama svijeta (Čoralić, 2001., 441-442). Takvi su pioniri imali važnu ulogu u prvim nedobrovoljnim seobama Hrvata tijekom ratovanja s Osmanlijama (Laszowski, 1936., 12). No u to se vrijeme ne događaju više navedene faze slobodne, nego nedobrovoljne migracije. U tome je osnovna razlika u teoretskoj postavci Petersena i stvarnih zbivanja onodobne Hrvatske. On, naime, nije pretpostavio sličan model ponašanja raseljenika po fazama pioniri-grupe-mase i za nedobrovoljne migracije. Tradicija je, dakle, pionirske nazočnosti Hrvata u

susjednim zemljama, pogodnim za pronalaženje utočišta nedobrovoljnih raseljenika, imala važnu ulogu u početnim fazama grupnih i masovnih migracija.

Nedobrovoljne raseobe

Zbog nemogućnosti ili vrlo skućenih okvira samostalnog odlučivanja o seobi, u teoretskim se oblikovanjima pojmova često rabi pojam nedobrovoljne migracije, koji se dijeli na dvije razine: prisilne (*forced*) i iznuđene (*impelled*). O prisilnom napuštanju doma govori se kada raseljenici nemaju nikakvu priliku odlučivanja ili su uvjereni kako takva mogućnost ne postoji. Iznuđene su migracije one kod kojih raseljenici zadržavaju stanovitu samostalnost u odlučivanju hoće li ostaniti ili će, ipak, otići u potragu za sigurnijim prebivalištem. U teoretskim je postavkama teško povući jasnu granicu između te dvije razine nedobrovoljnih raseoba. Analitički je, pa i povijesno, razlika stvarna i jasna.² U prisilne raseljenike, primjerice, ulaze Hrvati koji su napuštali svoju zemlju pred osvajačkom osmanskim vojskom ili oni koji su kao ratni plijen prodavani diljem Osmanskoga Carstva (Mijatović, 1878.; Klaić, 1911.). Iznuđeni raseljenici bili su, pak, oni koji su nastavili živjeti na domicilnom prostoru te su nakon nekoga vremena pod osmanskom vlašću napuštali zavičaj pod pritiskom vrijednosnih sustava nespojivih s kršćanskim svjetonazorom (Magdić, 1899., 248; Klaić, 1981., knj. 4, 418-419).

Hrvatski su nedobrovoljni raseljenici u 15. i 16. st. i konzervativni i inovativni. Naime, velik je broj seljaka nastojao pronaći utočište na plemićkim imanjima, gdje su nastavili s istim načinom privređivanja i života kakav su imali na napuštenim domicilnim prostorima. Često su upravo uz pomoć svojih gospodara ili "lokatora", kao organizatora preseljenja, ostvarivali takvu seobu, pa nije čudna i konzervativna uloga koja im je u seobama bila namijenjena (Tobler, 1986., 3-50; Adamček, 1995., 15-28). No jedan je dio inovativnih seljaka zadio povoljniji društveni status ulaskom u gradove ili u vojnu službu, a time i u plemićki stalež (Bertoša, 1986., 306-307; Simoniti, 1991., 112-150; Kaser, 1997., 55-110; Bracewell, 1992., 51-88). Sličnu su konzervativnost i inovativnost pokazivali i plemići. U njihovim je nastojanjima najčešće bila konzervativna pobuda: zadržati postojeći politički, socijalni, gospodarski i vjerski status u novodoseljenoj ili, u slučajevima prihvata osmanske vlasti u domicilnoj sredini. No procijep između razine vlastitih zahtjeva i (ne)ostvarene razine svakodnevnoga života snažio je njihovu mobilnost, a time i inovativnost u pronalasku putova za postizanje željenoga cilja (Sounders, 1956.). U tim su se nastojanjima neki od njih uzdigli do razine aristokracije, dok su drugi postali ovisnima o sustavu sredine u koju su

se doselili. Te su promjene potom trajno zamrznule novostečenu socijalnu poziciju, čime je došlo i do promjene obraza ponašanja raseljenika, a to jest inovacijska promjena.

Nedobrovoljni su raseljenici Hrvatske za trajanja osmanske opasnosti proživljavali sve faze raseobe, koje je Petersen prepoznao u slobodnim migracijama. Uz već spomenute pionire slobodnih, postojali su i pioniri nedobrovoljnih migracija, koji su imali ulogu istu onoj u slobodnih migracija. Nakon njihovih opisa sredine u koju su se doselili i jamčene sigurnosti boravka u toj sredini, započinjao je grupni dolazak nedobrovoljnih raseljenika na taj teritorij. U takvim su se migracijama ljudi držali zajedno, u skupinama, kako bi se potpomagali i štitili na putu i tijekom naseljavanja mogli su se oduprijeti pljačkašima i lovcima na ljude. Kao i u slobodnim, tako je i u nedobrovoljnim migracijama uloga takvih skupina u poticanju na seobu njihovih zemljaka bila vrlo važna. Masovne migracije slijedile su u pravilu neposredno prije osmanskih osvajanja pojedinih hrvatskih teritorija. Sudionici pak tih povlačenja stanovništva ponajčešće su već znali kamo se sele zahvaljujući informacijama koje su imali od sudionika pionirskih i grupnih migracija. Ako su takve migracije bile "usmjeravane" i kako-tako "organizirane" glede smještaja, prognanici nisu imali nepremostivih zapreka u naseljavanju novoga kraja. Sudionici neorganiziranih masovnih migracija, međutim, često bi stradali u potragama za novim smještajem kao žrtve nesavladivih poteškoća (glad, epidemije, daljnje deportacije, manipulacije trgovaca robljem i sl.) prouzročeni stihijskim karakterom takvih seoba (Jurković, 2004., 205-210). Plemstvo je također podlijegalo i bilo aktivnim sudionikom navedenih faza nedobrovoljnih migracija.

Hrvatski raseljeni plemići jesu primjeri nedobrovoljnih migracija i rezultat su pritiska neprijateljske države, odnosno, nemogućnosti prilagodbe njima stranim vrijednosnim (islamskim) i društvenim sustavima. Njihova je osnovna namjera tijekom raseobe bila u biti konzervativna (zadržati dotadašnji status obitelji), ali je rezultat raseobe znao poprimiti inovativan karakter. Primjerice, Jurjevići od Zmine i Hreljci od Like doživjeli su od trenutka raseobe do života trećega naraštaja vlastite obitelji preobrazbu iz obitelji plemenitih hrvatskih rodova u obitelji podaničkoga položaja. Raseljeni članovi Draškovića od Biline i Kružića od Kruga su, pak, kao predstavnici obitelji plemenitih rodova skromnoga statusa postali unutar tri obiteljske generacije aristokratima. Raseljenici obitelji Ugriновиća od Roga i Berislavića od Vrhrike uspjeli su zadržati socijalni predraseobni status, što ih čini konzervativnima u njihovu nastojanju, ali i rezultatu migracije. No sve su te obitelji u jednom socijalnom segmentu predraseobnoga razdoblja doživjele inovaciju nakon dolaska u nove sredine: raskid ve-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 4-5 (78-79),
STR. 759-782

JURKOVIĆ, I.:
ŠESNAESTOSTOLJETNA...

za s članovima svojih plemenitih rodova (Antoljak, 1962.). Hrvatsko je plemstvo u vremenima kada je postalo dijasporom, dakle, doživjelo inovativne promjene svoga starinskoga unutarnjeg uređenja: gubitkom teritorija plemenitog roda nastupala je i smrt rodovske organizacije.

Plemstvo je, kao što je rečeno, aktivno sudjelovalo u svim fazama nedobrovoljnih migracija. Pripadnici tih migracija u svojim su počecima imali i potporu slobodnih pionira. Primjerice, Pavao Lukačić članu svojega plemenitog roda, Stjepanu Berislaviću, poslužio je kao informator i podupiratelj u pronalasku unosna posla na prostoru tada od rata sigurne Slavonije. Sam je Stjepan za članove svoje obitelji i pripadnike svojega roda Čubranića Vrhričkih kao nedobrovoljni pionir bio organizator grupne (članovi i jedan dio podanika njegove obitelji) te na kraju i masovnije nedobrovoljne migracije neposredno prije pada Vrhrike (Jurković, 2002.b, 130-157). Ulogu slobodnoga pionira sličnu onoj Pavla Lukačića imao je varadinski biskup Juraj Utišenić Martinušić za obitelj svoje sestre, Draškoviće (Jurković, 2004., 117-135) ili u Zadru Franjo Stupić za članove svoje obitelji i obitelji svoga plemenitog roda Stupića (Jurković, 2003.a, 158). Slični su nedobrovoljni pioniri bili, primjerice, Andrija Barilović (KAZ ALC, fasc. 8, 143), Pavao Izačić (Lopašić, 1890., 266, bilj. 262) i Kristofor Šubić (Karbić, 2000., 420) za svoje obitelji. U tim se primjerima mogu bez poteškoća prepoznati sve faze (pionirska, grupna, masovna) nedobrovoljnih migracija prema prostorima o kojima su sami raseljenici znali da je na njima mogućnost useljavanja i udomljavanja izgledna. U prostornom su smislu takve raseobe prema kriteriju razdaljine bile i kratke i duge, a u državno-prostornom smislu one su bile i unutarnje i vanjske migracije.

PROSTOR KAO TEMELJ TIPOLOGIJE MIGRACIJA

Jedna od temeljnih i najpoznatijih univerzalnih klasifikacija veže migracije uz ljude u pokretu, dakle, uz prostor, prebivanje, aktivnost i vrijeme (Standing, 1984., 32-38). Mobilnost implicira kretanje kroz prostor, odnosno napuštanje jednoga prostora i dolazak u drugi prostor. Osnova mobilnosti jest razdaljina. Ona se u raznim studijama često svodi na puki prostorni pomak mjereno u kilometrima, pri čemu se arbitrarno određuje minimalna razdaljina koja se smatra migracijom. Takva je razdaljina potom osnova za podjelu na migrante na kratku i migrante na dugu razdaljinu (Mesić, 2002., 250-251). No u operativnom smislu ona redovito ovisi o preciznim definicijama (Stouffer, 1962.; Chapman, 1975.). Mi ćemo stoga, s obzirom na promatrano razdoblje, definirati razdaljinu etapom putovanja koja je ovisila o vremenu, prostoru i mogućnostima neometana putovanja.

Na primjeru kasnosrednjovjekovne Hrvatske jedna je etapa putovanja (vremenski dan do dva) rezultirala različitim razdaljinama. Do god. 1520. konjanik je, primjerice, bez problema mogao iz središnjih županija Hrvatske u jednoj etapi dospjeti u hrvatske zapadne i sjeverne županije ili, pak, na teritorij Slavonije. Nakon pada središnjih županija (1522.-1523.) nije se više moglo neometano, primjerice iz Klisa, u jednoj etapi dospjeti do Slavonije, nego se moralo putovati morem do Senja ili Rijeke i tek potom u drugoj etapi kopnom dospjeti do Slavonije. Jasno, razdaljine nisu u etapnom smislu jednake u slučajevima putovanja morem i kopnom. Morem su se za isto vrijeme svladavale veće udaljenosti od kopnenih. Isto tako, na kopnu su se u istom intervalu prevaljivale različite razdaljine pod uvjetom da su se primjenjivali razni načini putovanja (hodanje, jahanje, vožnja kolima). Plemići su imali na raspolaganju najbrža sredstva kojima se u ono doba putovalo (ratni brodovi, brzi konji), pa ćemo neometano kratko putovanje od domicilnoga mjesta do mjesta novoga prebivanja nazvati jednom etapom. Stoga predlažemo da se jednoetapna putovanja tretiraju kao kratka, a višetapna putovanja kao duga razdaljina u migracijama s obzirom na udaljenost preseljene obitelji od domicila.

U podjele migracija s obzirom na prostor ulazi i podjela na unutarnje i vanjske migracije. Ta je podjela svojom jednoznačnošću u tolikoj mjeri prihvatljiva da je bila i temeljem definicije izbjeglica u 1951 *UN Convention definition of refugee* (Hyndman, 1987.). Unutarnja je, dakle, migracija opći naziv za prostornu pokretljivost ljudi koja ne prelazi preko državne granice ili preko drugih vrsta prostornih razgraničenja (Heršak, 1998., 278). Vanjska je migracija naziv za prostornu pokretljivost ljudi koja prelazi državne granice ili druge vrste prostornih razgraničenja (Heršak, 1998., 283). Znanstvenici koji se bave problemom hrvatskih raseljenika 15. i 16. st. nerijetko kreću u istraživanja povijesne građe nesvjesno se držeći današnjega političkog stanja u regiji. Zato se u njihovim studijama Hrvati raseljeni prije pola tisućljeća tretiraju u prostornoj tipologiji preko statusa današnjih potomaka tih Hrvata. Tako se oni u Slovačkoj, Mađarskoj i Rumunjskoj tretiraju kao sudionici vanjskih migracija (Adamček, 1995.), iako su šesnaestostoljetni Hrvati bili sudionicima unutarnje migracije, jer su se useljavali na teritorij države kojoj su tada i pripadali: Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu. Hrvati koji su naselili prostore austrijskih i talijanskih zemalja u takvim studijama pripadaju također tipu vanjskih migracija (Pavličević, 1994.; Adamček, 1995.; Gestrin, 1998.; Čoralić, 2001.). I zaista, takvi raseljenici bili su i u vrijeme osmanskoga pritiska pripadnici tipa vanjske migracije, iako je, primjerice, austrijskim zemljama vladala ista dinastija koja je vladala i Hrvatskim

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 4-5 (78-79),
STR. 759-782

JURKOVIĆ, I.:
ŠESNAESTOSTOLJETNA...

Kraljevstvom. Potomci raseljenika 15. i 16. st., međutim, koji žive u današnjoj Hrvatskoj tretirani su u suvremenim studijama kao dio unutarnje migracije, premda su, primjerice, useljenici u Istru bili dijelom vanjske migracije, jer je Istra u srednjemu i ranom novom vijeku bila izvan Hrvatske, politički podijeljena između Venecije i Austrije (Adamček, 1995.). Na obrnut je način tretirana raseoba Hrvata u Gradišće. Naime, ta se migracija tretira kao vanjska (Ernst, 1957.; Valentić, 1970.; Palkovitz, 1974.), iako je u vrijeme doseljavanja gradišćanskih Hrvata današnji Burgenland bio dijelom Ugarskoga Kraljevstva, pa je, dakle, riječ o unutarnjoj migraciji. Mi ćemo se u analizama pridržavati šesnaestostoljetnih državnih granica te na taj način i klasificirati migracije na unutarnje i vanjske. Useljeničke su države raseljenih Hrvata u 15. i 16. st. dominantno bile, dakle, susjedne austrijske (dio Istre, Kranjska, Gorička, Štajerska) i talijanske zemlje (osobito Mletačka Republika te Apulija i Marke). Ti su prostori bili dijelom vanjskih hrvatskih migracija. Ostaci hrvatsko-ugarskih zemalja (Slavonija, zapadnougarske županije unutar kojih je bilo i Gradišće, Sedmogradska, Gornja Ugarska) bili su dijelom unutarnjih migracija.

Oni hrvatski raseljenici koji su ustrajavali u obrani zavičaja trudili su se pronaći "privremeni" smještaj u njegovoj neposrednoj blizini. Očigledno je da su nastojali osigurati kratku, jednoetapnu, udaljenost od domicila. To nije uvijek značilo da je riječ o unutarnjoj migraciji. Niz je hrvatskih plemića (poput Gusića i Benkovića) pronalazio utočište obitelji na austrijskom ili mletačkom teritoriju s kojega su u jednoetapnom putovanju mogli doseći domicil, pa su kao takvi bili sudionicima vanjske migracije kratke razdaljine.³ Plemići koji su uspijevali osigurati sklonište za obitelj na jednoetapnoj udaljenosti od svojega zavičaja unutar Kraljevstva (poput Mogorovića i Gusića doseljenih u Senj, potom Mišljenovića i Klokočana u Slavoniju) bili su sudionici unutarnje migracije kratke razdaljine.⁴ Svi koji su, pak, morali ostvarivati više-etapna putovanja do domicila brže su se integrirali u društvo nove sredine. Jasno, i duga je razdaljina bila u kombinacijama s vanjskim (Kolunići, Bučići, Lapići, Gusići itd.)⁵ i unutarnjim migracijama (Bojničići, Petričevići itd.)⁶

Bilokacija: put spasa

Opća je nesigurnost uzrokovana devastirajućim pohodima Osmanlija tjerala hrvatske plemiće na selektivan pristup problemu zaštite – kako članova obitelji koji s obzirom na spol i starosnu dob nisu mogli aktivno sudjelovati u ratnim naporima, tako i *plemenščine* koja se nije mogla obraniti bez logističke i financijske potpore. U strategiji je "kako ne biti protjeran i sve svoje ne izgubiti" (Hodinka i Thallóczy, 1903., 26) vrlo važnu

ulogu imala dovitljivost u pronalaženju obiteljskoga, ali i materijalnog izvora sigurnosti, što je, pak, rezultiralo stanjem koje se u modernom leksiku raseljeničkoga nazivlja definira kao "bilocirana migrantska obitelj" (Heršak, 1998., 20). Osnovno je značenje toga pojma fokusirano na udaljenost između članova obitelji koji su pokušavali nastaviti egzistenciju u rodnom kraju i onih koji su se "odselili" u druge zemlje ne bi li ondje pronašli redovite izvore financiranja obitelji (Jurković, 2003.b, 152-158). Takav bi tip bilociranosti mogao nositi naziv *aktivna bilociranost*, jer je veći dio obitelji još uvijek opstajao na domicilu uz vanjsku pomoć jednoga od njezinih članova – *nedobrovoljnog pionira*. Uz Berislaviće se, primjerice, mogu navesti i ostale obitelji plemenita roda Čubranića (Lukačići, Klarići, Vladavići, Jurčinići i Mihalići) koje su preko svojih pionira iskoristile aktivnu bilociranost u borbi za opstanak (Jurković, 2003.b, 157).

Idući je tip bilociranosti nastupao u trenutku neposredne i trajne ugroženosti obiteljskoga matičnog prostora. U tim su trenucima čelnici obitelji nastojali skloniti nemoćne članove obitelji u prihvatljiva utočišta. Nedobrovoljni su pioniri tada imali vrlo važnu ulogu u zbrinjavanju takvih članova obitelji. No bilo je i onih obitelji koje nisu imale svoje pionire preko kojih bi imale izlaz u nuždi. Takve su se oslanjale na svoju materijalnu osnovu, rodbinske i svojtanske ili prijateljske i poslovnne veze. Važno je istaknuti kako su se takvi postupci opravdavali opstankom obitelji na domicilnom prostoru. Okosnicom obitelji nisu bili, dakle, članovi koji su premješteni, nego oni koji su ustrajavali u fizičkoj obrani obiteljskoga doma. Takav bi se tip bilokacije mogao nazvati *pasivna bilociranost*, jer je veći dio obitelji "privremeno" napustio domicil. Očito je riječ o *nedobrovoljnoj migraciji grupe*. Niz je onodobnih hrvatskih plemićkih obitelji rabilo pasivnu bilokaciju kao jedini preostali izlaz u zadnjim pokušajima obrane patrimonija.⁷ Štoviše, postoji i primjer *masovne pasivne bilokacije* plemića. Naime, na početku 1470. god. Radoš Petrović, knez Poljica, zatražio je od vlade u Veneciji privremeni smještaj djece i ostalih za oružje nesposobnih ljudi na kojemu od jadranskih otoka, što bi Poljičanima olakšalo ustrajni i snažniji otpor Osmanlijama. Mlečani su prihvatili prijedlog i potom su im osigurali smještaj na Korčuli (ASV, SM, Reg. 9, 27).

Svi su oni, dakle, bili predstavnici bilociranih obitelji koji su iskazivali osobine "povratnika", koji su već pri odlasku iz rodnoga kraja računali kako je njihov odlazak privremenoga karaktera. Taj je *animus revertendi* (Heršak, 1998., 7) u velikoj mjeri bio povezan i s rodovskim posjedima, okosnicom rodovske solidarnosti. Gubitkom tih posjeda, međutim, nepovratno je izgubljena i osnova solidarnosti među plemenitim dionicima roda. Nestankom *baščine* nestalo je i *pleme* (Karbić,

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 4-5 (78-79),
STR. 759-782

JURKOVIĆ, I.:
ŠESNAESTOSTOLJETNA...

2000., 145). Upornost se u nastojanjima da do takve "smrti" roda ne dođe iskazivala do zadnjega časa, a bilociranost je pripomogla da su takve obitelji, s jedne strane, izdržavale višedesetljetne osmanske pritiske, dok su, s druge strane, ipak uspijevale osigurati novu egzistenciju u zonama druge i treće ratne opasnosti. Takvo je ponašanje prema raseljeničkoj kategorizaciji bilo ponašanje *prognanika*; bez obzira na to jesu li činili onaj dio bilocirane obitelji koji je ustrajavao na obiteljskom pragu ili su bili dijelom obitelji koji je živio pod okriljem sigurnosti "privremenog utočišta" (Jurković, 2003.b, 152-158). Utočišta su mogla, dakle, biti na inozemnom i tuzemnom kraju (vanjska i unutarnja migracija) i češće na kratkoj u odnosu na dugu razdaljinu.

Lančana migracija: ustrajnost otpora

U dugom trajanju osmanske ugroze ponašanje hrvatskih raseljenika može se s pozicija izučavanja migracijskih tokova u prostorno-vremenskim okvirima definirati i kao *lančana migracija* (*chain migration*). Riječ je o vremenskom produžavanju migracija u kojima se ljudi sele, primjerice, iz druge zone u treću, a na njihovo mjesto u drugoj zoni dolaze useljenici iz prve zone (Standing, 1984., 32; Heršak, 1998., 128-129). Lančana migracija je, dakle, u Hrvatskoj i Slavoniji ovisila o rasporedu zona ratne opasnosti ili, preciznije, o napredovanju osvajača. U velikoj je mjeri ovisila i o motivima te osobnim planovima ljudi koji su trpjeli pritisak. Primjeri ponašanja plemića zorno pokazuju u takvim situacijama njihovu dvojbu: ostati ili se odseliti, odnosno kamo se odseliti ako alternative više nema?

O ranom primjeru lančane migracije svjedoči kupoprodajni ugovor iz 1482. god. između Blaja Tepšića i Jurja Herendića. Patrimonij slavonskoga plemića Tepšića nalazio se u Zagrebačkoj županiji, sa sjedištem u gradu (*castrum*) Lipi, i sastojao se od više sela. Lipa je u to vrijeme bila ne tako daleko od granice, ali u relativno sigurnoj zoni, dakle, na prostoru druge zone ratne ugroze. Juraj Herendić, pripadnik plemeni-toga roda Stupića iz županije Bužani, u to je doba imao niz već devastiranih posjeda u prvoj zoni ratne opasnosti (županijama Hotuči i Krbavi). U nastojanjima da obrani svoje posjede, pokušavao je pronaći sigurnije mjesto boravka za svoju obitelj (pasivna bilokacija). Kupovinom grada i vlastelinstva Lipa postigao je željeni cilj. Tepšić je, pak, prodajom Lipe namaknuo dovoljno novca da kupi posjed slične vrijednosti u Štajerskoj, dakle na prostoru treće zone ratne opasnosti (AHAZU XV-25, B III, 128). Obitelj Herendića je do 1527. god. izgubila svu svoju *plemenščinu* u Krbavi, Hotuči i Bužanima, ali je opstala u Lipi, iako je i taj posjed sredinom 16. st. postao dijelom prve zone ratne opasnosti (HDA C 884, a-1,

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 4-5 (78-79),
STR. 759-782

JURKOVIĆ, I.:
ŠESNAESTOSTOLJETNA...

"Herendić"; AHAZU, B-XV-25-B-IV, 164, 1; Lopašić, 1895., 171-180). Tepšići su do izumrća u 17. st. kao štajersko indigeno plemstvo živjeli neopterećeni "turskim problemima".

Lančana se migracija može pratiti i u slučajevima prese-ljenja podložničkoga stanovništva. Naime, hrvatski su plemići na razne načine dolazili do posjeda na prostorima druge zone ratne ugroze (kraljevskim i velikaškim donacijama, ženidbama, adopcijama, zakupima itd.). Takve su posjede, do tada već znatno depopulirane, naseljavali svojim podanicima iz Hrvatske (MOL DL, 104.253, 104.657 i 104.411; HDA NRA, fasc. 31, nr. 4). Kmetovi su u mnoštvu slučajeva zaista bili dijelom lančane migracije. Oni su se iz prve zone useljavali u drugu zonu s koje su se raniji podložnici odselili u treću zonu ratne opasnosti. U dugom trajanju migracijskih tokova Hrvata važnu su ulogu imale zone ratne opasnosti, pa se događalo da su nedobrovoljni migranti bili primorani na uzmak i po više puta tijekom života. Sagledavajući takav razvoj događaja, stječe se dojam postojanja *stupnjevite migracije* (Heršak, 1998., 264) i tranzitne uloge pojedinih područja u migracijama Hrvata.

Tranzit: između obećane zemlje i ropstva

Tranzit označuje vrijeme i stanje prijelaza (ljudi i roba) između dva mjesta. U migracijskom smislu tranzit je vrijeme provedeno u trećoj zemlji, tj. privremeni prijelaz na putu od napuštanja zemlje podrijetla do smještaja u imigracijsku zemlju (Heršak, 1998., 271). Za trajanja migracija potaknutih osmanskom opasnošću pojedini su plemići iz Hrvatske, kao i veće skupine podaničkoga žiteljstva, iskusile vrijeme tranzita na svojim putovima preseljenja. Naime, raseljenik kojemu dostupno utočište nije ispunjavalo razinu zahtjeva za standardom života i dalje je na razini volje bio migrant. On je u takvim slučajevima trenutačno utočište prihvaćao samo kao mjesto tranzita prema dohvatu konačnoga cilja.

Senj je, primjerice, Petru Kružiću i Grguru Orlovčiću poslužio kao sklonište za članove njihovih obitelji, ali samo do onoga trenutka kada su zadobili posjed koji je odgovarao njihovim potrebama u zadovoljavanju društvenoga, ekonomskoga, kulturnoga i vjerskoga života. Senj je za njih očito bio grad tranzita. Kristofor Svetački, pripadnik slavonske dobrostojeće plemenite obitelji, morao je nakon gubitaka velikih slavonskih područja (1536.) privremeno skloniti suprugu i djecu u Zagreb. Sve je ratne potrepštine i dragocjenosti pohranio u utvrđenom gradu (*castrum*) Velika. Uspio je ući kao servitor i zapovjednik konjaništva u službu Tome Nádasdyja i baš se njemu potužio god. 1540. da su mu obiteljski gradovi u bijednom stanju i da se Muratbeg sprema osvojiti njegov Novi-grad. Istaknuo je kako želi suprugu s djecom preseliti na pos-

jed Füles u Ugarskoj, koji mu je nedavno darovao Nádasdy, jer će mu inače obitelj u Zagrebu umrijeti od gladi (Jurković, 2004., 207)! Zagreb nije Svetačkima bilo mjesto koje im je pružalo onaj stil života na koji su kao plemići bili navikli. On im je poslužio samo kao tranzitno sklonište u vremenu njihove potrage za željenim posjedom: igrom slučaja za Fülesom.

Slični se primjeri mogu pronaći i u slučajevima seljenja skupina hrvatskih kmetova. Oni su bili predmetom brige svojih gospodara, pa nije neobično što su u organiziranim preseljenjima zadržavali konzervativni karakter migracija, iako su i oni sami imali vlastitu viziju načina preseljenja do mjesta njihova useljavanja (Hodinka i Thallóczy, 1903., 327-328; Pálffy i sur., 1999., 86-88 i 93-94). Tranzit jest, dakle, stanje prijelaza na kraju kojega se dosiže željeni imigracijski prostor. No tijekom toga kretanja do cilja događaju se u svim vremenima i neželjene situacije. Tranzit je, očigledno, i stanje mogućih obrata u planovima raseljenika. Rizik tranzita jest realnost od koje su strahovali svi migranti, bez obzira na njihov društveni položaj.

Plemići su, u usporedbi s ljudima nižega imovnog i socijalnog položaja, mogli organizirati sigurno i brzo preseljenje članova svojih obitelji u mjesto njihove privremene ili trajne imigracije. No nepredviđene situacije znale su se događati i njima. Draškovići su nakon gubitka patrimonija, primjerice, u razdoblju tranzita doživjeli i gubitak pokretne imovine nakon osmanskoga nasrtaja i pljačke utvrđene crkve u Svarči, u koju su pohranili svoje pokretnine (Jurković, 2004., 123). Svoje je pokretnine izgubila i plemenita Ana Ivanić, koja je živjela u Velikoj do god. 1544., kada je taj utvrđeni grad pao u osmanske ruke. Naime, Veličani su na vijest o dolasku osmanske vojske u organiziranoj koloni krenuli prema susjednoj graničnoj utvrdi, Ustilonji. No vojna je posada Velike istoga dana s Osmanlijama dogovorila predaju i potom je krenula u potjeru za kolonom izbjeglih sugrađana. Sustigli su ih na rijeci Lonji, nasrnuli na njih, većinu ih pohvatali i opljačkali te ih potom dijelom prodali, dijelom predali Osmanlijama. Ana Ivanić uspjela se u nastalom metežu oteti otmičarima, sakriti se i spasiti, pričekavši vojsku Petra Keglevića iz Ustilonje, koja je došla izvidjeti što se događa s Veličanima, jer su ovi kasnili u dolasku na dogovoreno mjesto s kojega su zajedno planirali odlazak u Ustilonju. Tada joj je oteto 120 zlatnih florena, sva srebrnina i osobni nakit, ali je izbjegla zarobljeništvo i ropstvo negdje u Osmanskom Carstvu (KAZ, ALC, fasc. 2, 774).

Sudbinu otetih Veličana dijelili su mnogi sudionici sličnih pokušaja. Bjegovi, kojima je cilj bio privremeno sklonište ili mjesto novoga života, u slučajevima neuspjeha imali su tragične posljedice naprosto zato što je u njima sudjelovao velik broj ljudi. Stanovnici središnje Hrvatske u pravilu su odabi-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 4-5 (78-79),
STR. 759-782

JURKOVIĆ, I.:
ŠESNAESTOSTOLJETNA...

rali jadranske otoke kao refugij ili kao mjesto tranzita prema Italiji. Otoci nisu, međutim, mogli zbrinuti veći broj ljudi na duže vrijeme, što je uzrokovalo nevjerojatne obrate u trenucima izbjegličkih kriza (Kukuljević, 1865., 95). Bijeg na otoke mogao se izroditi u katastrofu, što potvrđuje i slučaj iz listopada 1500. godine. Tijekom osmanskoga pohoda žitelji selâ iz okolice Vrane pobjegli su na obalu, odakle su trebali biti evakuirani na obližnje otoke. No brodovi nisu mogli pristati uz obalu zbog jake južine. Za trajanja očajničkih pokušaja ukrcajanja izbjegloga puka dojahali su akindžije i bez poteškoća odveli s obale u ropstvo gotovo tri tisuće ljudi. Mornarima nije preostalo drugo doli nemoćno promatrati što se zbiva na obali (Kukuljević, 1859., 146-149). Tranzit je zaista bio stanje neizvjesnosti – mjesto i razdoblje iščekivanja odlaska u obećanu zemlju, ali i mjesto prokletstva s kojega se padalo u imovnu i socijalnu ovisnost ili odlazilo u zemlju ropstva.

MODELI MIGRACIJA

Model intervenirajućih prilika: nesmiljena konkurencija među raseljenicima

Znanstvenicima je razdaljina često ključno pitanje u konceptima istraživanja migracija. U tradicionalnim se prikazima migracijska razdaljina tumačila kao lako ili teško svladiva barijera. Polazilo se od pretpostavke da se vjerojatnost migracije između dva mjesta smanjuje kako razdaljina raste. No Samuel A. Stouffer je 1940. god. povezo razdaljinu s povoljnim ili nepovoljnim prilikama koje vladaju na imigracijskom određenju. Migrant (spreman za prelazak određene razdaljine) mora posjedovati informaciju o povoljnoj prilici u potencijalnom imigrantom području. Ta prilika u pravilu mora zadovoljavati prohtjeve i želje potencijalnoga migranta (npr. slobodno radno mjesto i mjesto stanovanja). Stouffer je u revidiranoj verziji svojega modela uveo i novu varijablu: "migrant natjecatelj" ili "konkurirajući migrant" (*competitory migrant*). Prema tom modelu, broj migranata ovisi o broju povoljnih prilika u imigratornom prostoru, ali i o broju onih koji se natječu za te prilike. Sve one povoljne prilike koje su ostale neiskorištene, a nalaze se u smislu razdaljine između područja ostvarene emigracije i imigracije, nazvao je "intervenirajućim prilikama" (Stouffer, 1962.).

Broj povoljnih prilika na imigratornim prostorima Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva za trajanja sukoba s Osmanskim Carstvom bio je relativno velik, ali i limitirajući s obzirom na broj hrvatskih plemenitih raseljenika. Njima se moraju pridodati i brojni raseljeni plemići s ostalih područja ugroženih osmanskim osvajanjima (iz Srbije, Bosne, Hercegovine i Ugarske). Natjecatelja migranata brojem je bilo, dakle, puno više

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 4-5 (78-79),
STR. 759-782

JURKOVIĆ, I.:
ŠESNAESTOSTOLJETNA...

nego što je bilo povoljnih prilika, a to je rezultiralo nepostojanjem intervenirajućih prilika. U nesmiljenoj konkurenciji plemići su se koristili svim, često i nezakonitim, sredstvima kako bi svojim obiteljima osigurali egzistenciju sličnu ili bolju onoj iz predosmanskog razdoblja. No odnos broja povoljnih prilika i plemenitih konkurirajućih migranata, a time i broja intervenirajućih prilika, nije od pada Bosne (1463.) do pada Bihaća (1592.) bio uvijek isti.

Od pada Bosne do pada Pocetinja i banata Srebrenika (1513.) raseljenim se bosanskim, hercegovačkim i hrvatskim plemićima nudio zadovoljavajući broj povoljnih prilika. U tom je razdoblju Kraljevstvo bilo pretežito trećom zonom ratne opasnosti (Jurković, 2004., 25-42) i u tih je pola stoljeća bilo izvorište vakantnih vlastelinstava, koja su nastala izumiranjem plemenitih obitelji ili centralizatorskom politikom vladara. Herceg Ivan (Ivaniš) Korvin je, primjerice, od 1493. do 1504. god. podijelio hrvatskim plemićima Deržićima, Berislavićima, Benkovićima, Bojničićima i Bužanićima imanja u Slavoniji i Sedmogradskoj, ali je i svoje familijare iz Ugarske (Pető, Rattkay, Alapy, Imrefi, Székely, Gyulai) obdario posjedima u Slavoniji i Hrvatskoj (Klaić, 1981., knj. 5, 616-620; Adamček i Kampuš, 1976.; Jurković, 2002.b, 130-137). Može se, dakle, zaključiti da je broj konkurirajućih migranata bio podnošljiv u odnosu na broj povoljnih prilika, pa su zato i intervenirajuće prilike prepoznatljive u izvornom gradivu toga razdoblja.⁸

Od pada Pocetinja i banata Srebrenika (1513.) do pada Gvozdanskog i Donjeg Pounja (1578.) raseljenim hrvatskim, slavonskim i ugarskim plemićima, međutim, nije se nudio zadovoljavajući broj povoljnih prilika. U tom je razdoblju Kraljevstvo pretrpjelo gubitak središnjih teritorija, dok su ostaci većim dijelom bili zahvaćeni ratnim operacijama, a samo je uzak pojas na zapadu i sjeveru uživao blagodati mira i sigurnosti. U tih je 65 godina Kraljevstvo postalo velikim izvorištem raseljenih plemića, dakle konkurirajućih migranata, i s obzirom na preostale ratom neugrožene teritorije zanemarivim izvorom povoljnih prilika. Pravi je kaos u tom smislu nastao tijekom civilnog rata između pristalica kraljeva Ferdinanda Habsburškoga i Ivana Zapolje. Obojica su širokogrudno dodjeljivali posjede protivne strane svojim pristalicama prepuštajući im da se za njih i izbore (Laszowski, 1914., 225-246; Klaić, 1973., 261-322). Bolja situacija nije bila ni nakon smirivanja toga sukoba, jer su Osmanlije još uvijek uspijevale osvajati dijelove Kraljevstva, što je izazivalo nove izbjegličke krize. S obzirom na broj povoljnih prilika te na broj konkurirajućih migranata može se zaključiti da su raseljeni plemići u tom razdoblju pokušavali iskoristiti svaku, pa i najmanju, šansu, jer intervenirajućih prilika jednostavno nije bilo. Ako su raseljeni plemići zaista željeli doći do prilike koja bi u ci-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 4-5 (78-79),
STR. 759-782

JURKOVIĆ, I.:
ŠESNAESTOSTOLJETNA...

jelosti zadovoljavala njihove standarde življenja, morali su uporno čekati na nju i po više desetljeća, poput Ugrinovića, Draškovića i Kružića. Velik broj raseljenih plemića nije dočeka kao takvu priliku. Njihovi su nasljednici bili osuđeni na život plemenitih obitelji s posjedima veličine nekoliko kmetskih selišta (Jurković, 2004., 214). Plemstvu je s obzirom na pravce i mjesta njihova useljavanja razdaljina bila zanemariv problem. Problem je bio doći do pravodobne informacije o povoljnoj prilici. Pozicija konkurirajućih raseljenih plemića, dakle, dobro se uklapa u Stoufferov model, po kojemu je broj povoljnih prilika direktno proporcionalan broju imigranata i istodobno obrnuto proporcionalan broju intervenirajućih prilika.

Osnova gravitacijskoga modela: povlašten status

Razdaljina se u sociološkim studijama stavlja i u odnos s faktorima gravitacije. Gravitacijski model pretpostavlja da će potencijalni migrant nastojati minimizirati troškove i napore tako da se odseli u najbližu zadovoljavajuću sredinu. Sukladno teoriji središnjega mjesta, migrant se neće odseliti u udaljeno, ako postoji bliže imigracijsko mjesto koje zadovoljava njegove potrebe. Pristaše gravitacijskih modela nakon niza istraživanja uočili su kako razdaljina koju prelaze migranti biva sve veća što su migranti specijaliziraniji (u društvenom ili profesionalnom smislu). Imajući to na umu, i broj je odredišta za takve migrante znatno ograničeniji (Shaw, 1975., 46-47 i 51; Mešić, 2002., 265).

Vjerujući u pozitivan ishod borbe s neprijateljem, hrvatski su plemići pokušavali ostati u blizini svojega patrimonija tako da steknu od rata pošteđene akvizicije na kratkoj razdaljini. Takav se pristup rješavanju problema ostvarivao uz minimalan trošak i napor oko zbrinjavanja obitelji i oko održavanja dnevnih ili tjednih kontakata s članovima obitelji. Petar Keglević je, primjerice, za cijelo vrijeme borbe za svoju baštinu uspijevao zadobiti posjede koji su bili dovoljno sigurni za članove njegove obitelji (Čaklovac, Ustilonja, Kostel i Lobar) i istodobno dovoljno blizu njegova Bužima (Klaić, 1917.). Sukladno gravitacijskom modelu, plemenitom je raseljeniku, dakle, bliži imigracijski prostor (koji zadovoljava njegove potrebe) bio zapravo prostor druge i treće zone ratne ugroze u Hrvatskoj i Slavoniji.

Uz te prostore, vrlo su jaka gravitacijska područja imigracije plemića bili prostori druge i treće zone ratne opasnosti u Ugarskoj. Osnovni razlog postojanja tih gravitacijskih prostora jest činjenica da se u Ugarskoj nije osporavao njihov socijalni status (Jurković, 2004., 219-221). Ako nisu imali priliku steći mjesto nove egzistencije u blizini izgubljenoga patrimonija, razdaljina koju su prevaljivali bila je irelevantna s obzi-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 4-5 (78-79),
STR. 759-782

JURKOVIĆ, I.:
ŠESNAESTOSTOLJETNA...

rom na posebnost njihova društvenoga položaja, njihovih znanja i potreba, s jedne strane, te na ograničenost broja za njih prihvatljivih imigratornih odredišta, s druge strane. Ugrinovići od roda Šubića su, primjerice, pokušali ostvariti novi život u Štajerskoj. No izostankom njihova uvrštavanja u štajersko zemaljsko plemstvo oni su se preselili na posjed Čičov/Csicsó u Ugarskoj, premda je taj posjed bio manji od onoga u Štajerskoj od kojega su odustali (Jurković, 2004., 153-166).

Hrvatski je plemeniti raseljenik, dakle, radije odlazio živjeti u Gornju Ugarsku ili Sedmogradsku nego u mletačke ili habsburške zemlje, premda su prvospomenute u usporedbi s potonjima i do tisuću kilometara udaljenije od mjesta njihova podrijetla. Zemlje su pod okriljem krune sv. Stjepana, očito, u njihovu gravitacijskom modelu bile "bliže" imigracijsko mjesto koje je zadovoljavalo njihove potrebe od, u smislu razdaljine, bližih mletačkih i habsburških zemalja. Podaničko je žiteljstvo, međutim, tendiralo prema geografski i gospodarski najbližim gravitacijskim prostorima, makar se oni nalazili i u inozemstvu (talijanske i austrijske zemlje). Njihov je socijalni status, naime, u tim zemljama bio gotovo jednak onomu u zavičaju, pa zato kod njih većim dijelom i nije bilo samoselekcije u odabiru mjesta imigracije po socijalnoj osnovi (Raukar, 1997.; Gestrin, 1998.; Čoralić, 2001.; Akrap, 2004.).

UMJESTO ZAKLJUČKA: VERTIKALNA MOBILNOST DRUŠTVA

Svi spomenuti i promatrani sociološki tipovi i modeli upotrijebljeni u istraživanjima šesnaestostoljetnih hrvatskih migracija jesu konceptualizacije fenomena preko kojega se može prepoznati ne samo trenutačni položaj ili preferencija raseljenika za trajanja osmanske ugroze nego i gotovo nezamisliva *vertikalna mobilnost* društva Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva. Ta se mobilnost naglo pojačavala i ubrzavala od trenutka osmanskoga zauzimanja Srbije i Bosne, a na početku druge polovice 16. st. dosegla je vrhunac. Razlog tako široko rasprostranjene društvene mobilnosti ležao je u velikoj potražnji obrazovanih i stručnih ljudi, koji su bili potrebni za popunu vojnoga i administrativnog aparata Kraljevstva, počevši od središnjih, preko regionalnih, pa do razina lokalnih vlasti. Slične je potrebe imala i tadašnja aristokracija, koja je nastojala izgraditi djelotvorne vojno-administrativne sustave svojih gospostija, ali i Katolička crkva, koja je ulazila u odlučujuću fazu borbe s protestantizmom (Jurković, 2003.b; Jurković, 2004., 271-273). S obzirom na navedene potrebe, gornji sloj plemstva nije svojim ljudskim potencijalom mogao zadovoljiti sve veću potražnju za visokoobrazovanim kadrom, pa su ga središnje vlasti nastojale pronaći u nižim slojevima društva – među nižim plemstvom i bogatijim građanstvom. Tipični su primjeri uzdignuća na društvenoj ljestvici trgo-

vačkih obitelji, koje su dosegle status bogatih plemićkih obitelji, slučajevi riječkih Čikulina (Laszowski, 1941., 123; Štefanec, 2001., 7 i 147) i zagrebačkih Pastora (Krnec, 1914.; Budak, 1992.).

Premda je takva "funkcionalna potreba" za društvenom pokretljivošću izazvana vanjskim poticajima (konstantni ratni sukob, pogibije i brojna iseljavanja potrebnoga kadra u strane države), ona je postala djelotvornom jer su članovi različitih društvenih slojeva u eri egzistencijalne ugroženosti težili očuvati ili čak poboljšati društveni status koji su imali iz prijašnjega vremena. Takav je razvoj usporediv u sociološkom smislu s društvima koja su preživjela strukturalne promjene tijekom, primjerice, industrijskih revolucija (Lipset i Bendix, 1959.). Stupanj vertikalne mobilnosti nije ovisio samo o funkcionalnim potrebama ondašnjega društva nego je, isto tako, ovisio i o personalnim karakteristikama njegova stanovništva; o broju ljudi spremnih da očuvaju ili zadobiju bolji statusni društveni i gospodarski položaj, što je opet karakteristika razvoja modernih društava (Newcomer, 1955.; Keller, 1963.). Istina, cijena je te mobilnosti bila velika s obzirom na borbenost, frustriranost, napetost i druge nedaće koje je ta mobilnost iznjedrila, ali bez nje Hrvatska (bez obzira na činjenicu što je svedena na "ostatke ostataka") ne bi mogla izdržati udar Osmanskoga Carstva.

BILJEŠKE

¹ S obzirom na intenzitet osmanske ugroze i geografske osobitosti hrvatskih zemalja, mogu se razlikovati uz okupiranu i tri zone ratne opasnosti. U prvu zonu ratne opasnosti ulazili su oni teritoriji nad kojima nije postojala kontrola ni jedne od vlasti sukobljenih strana (tzv. *ničija zemlja*) te prostori koji su bivali teško ugroženi osmanskim nasrtajima. Opća je značajka te zone devastiranost ruralnoga i fortificiranost urbanoga dijela, koji se pretvorio u utvrđeni obrambeni sustav. Druga je zona ratne ugroze bila ona koja je trpjela provale (ne)regularnih osmanskih postrojba, a u cijelosti je bila pod kontrolom hrvatskih vlasti. Karakteristika je te zone njezina dobra populacijska očuvanost, jer se unatoč iseljavanju istodobno popunjavala pridošlicama s ugroženijih područja. Treću su zonu, pak, predstavljali oni teritoriji koji su bili sigurni od osmanske opasnosti. U tu skupinu ulazili su i prostori koji su znali biti ugroženi osmanskim pohodima, ali ne tako često da im stanovništvo ne bi bilo kadro nastaviti s uobičajenim načinom života (Jurković, 2003.a).

² Kako bi ilustrirao opravdanost klasifikacije, Petersen navodi primjer Židova u nacističkoj Njemačkoj. Period je od 1933. do 1938. godine bio obilježen antisemitskim zakonima i zastrašivanjima tijekom kojega je dolazilo do iznuđenih migracija Židova (stanovita samostalnost u odlučivanju o odlasku tada je još postojala). Židove su, pak, nakon toga skupljali i slali u koncentracijske i radne logore (od tada nisu imali nikakvu priliku odlučivanja).

³ Lički Gusići su, primjerice, pronašli utočište u susjednoj Kranjskoj (AHAZU, B-XV-25-B-IV, 164, 1), a Benkovići u Zadru, tada pod Ve-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 4-5 (78-79),
STR. 759-782

JURKOVIĆ, I.:
ŠESNAESTOSTOLJETNA...

necijom (DAZD SZB, IdS, b1, fasc. I/5, 61-61'; AHAZU, B-XV-25-F-II, 1c; DAZD, SMV, DT, vol. II (1458-1487), 112; DAZD SZB, AB, b1, fasc. 1D, 15'-16'; *isto*, fasc. 1I, 41'-42'; *isto*, fasc. 1K, 16'-17'; *isto*, fasc. 1M, 11'-12'; *isto*, b2, fasc. 1F, 5-7 i 30'-32'; *isto*, fasc. 1J, 19'; AHAZU, B-XV-25-H, 36).

⁴ Senj je u to vrijeme bio sjedištem kapetanije protuosmanskoga obrambenog sustava, pa nije čudno što su plemići Like i Krbave, odakle su Mogorovići i Gusići bili rodom, gravitirali tom gradu (Bracewell, 1992., 54-57, 86, 131 i 137). Mišljenovići i Klokočani iz gornjega i srednjeg Pounja gravitirali su sigurnijim područjima Slavonije (Adamček i Kampuš, 1976.).

⁵ U Austriju su se odselili Kolunići iz županije Pset (Klaić, 1928., 11-12) i krbavski Gusići (Bidermann, 1888., 15-20; Kučerová, 1998., 114).

⁶ Bojničići su se doselili u Slavoniju (AHAZU, B-XV-24-I-1, 377-380 i 387-390; Šurmin, 1898., 193; Klaić, 1917., 34; AHAZU, D-XVIII-80; HDA NRA, fasc. 316, nr. 35; Barábas i Thallóczy, 1913., 259 i 263; AHAZU, B-XV-24-I-2, 25-28; Laszowski, 1916., 330-331; Laszowski, 1917., 509, bilj. 2), a Petričevići u Ugarsku (Petrichevich Horváth, 1934.).

⁷ Na takav su način djelovali Gusići od plemenitog roda Mogorovića (DAZD SMV, DT, vol. II, 102-103; AHAZU, XV-25, F II, 1 c; DAZD SZB, GdB, b. II, fasc. II/3; AHAZU, XV-25, B IV, 164, 1) i Orlovčići od plemenitog roda Humljana (Horváth i Thallóczy, 1912., 339-342, 349, 352 i 353-354; Šurmin, 1898., 340-341; Črnčić, 1883., 172; Barábas i Thallóczy, 1913., 261-262; Kukuljević, 1863.a, 207-208 i 212-213; MOL LR 1, 36-37; Bojničić, 1905., 180-182; Laszowski, 1914., 137). Slično su se ponašali i slavonski plemići kada su im posjedi postali prvom zonom ratne ugroze. Obitelji Vragovića (Kollányi, 1905., 336; Šišić, 1915., 192; Laszowski, 1916., 413-141, 488 i 501-502; Laszowski, 1917., 58-59, 243-245 i 364-366) i Budora (Pálffy, 2003.) zorno pokazuju isti obrazac ponašanja.

⁸ Benkovići iz Plavna kraj Knina mogli su potkraj 15. st. kao proslavljeni protuosmanski borci birati službe i posjede koje su im nudili i Mlečani i herceg Ivan. Odabrali su hercega. Štoviše, mogli su birati i posjede koji su im više odgovarali, pa su Ježdovec, posjed u županiji Zagreb, prepustili šogoru Gašparu Gusiću, a sami su se odselili u županije Békés i Zaránd na imanja koja su također dobili od hercega (DAZD, SZB, AB, b2, fasc. 1J, 19'; Kukuljević, 1859., 32 i 47; Kukuljević, 1863.b, 194 i 444; AHAZU D-XXI-85; HDA, DMV 653, 661 i 730; MOL, DL 37.806; Laszowski, 1906., 96 i 559; AHAZU I-d-170 sub H; MOL, LR 2, 342).

KRATICE NEOBJAVLJENIH IZVORA

AHAZU	Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti [Zagreb].
B-XV-24	Ostavštine – Privatne ostavštine – Ostavština Euzebija Fermendžina.
B-XV-25	Ostavštine – Privatne ostavštine – Ostavština Radoslava Lopašića.
D	<i>Documenta (Diplomata)</i> .
I	Zbirka latiničkih kodeksa.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 4-5 (78-79),
STR. 759-782

JURKOVIĆ, I.:
ŠESNAESTOSTOLJETNA...

ASV, SM	Archivio Stato di Venezia, <i>Senato Mar.</i>
DAZD	Državni arhiv u Zadru.
SMV, DT	Spisi mletačke vladavine, Dukale i terminacije.
SZB, AB	Spisi zadarskih bilježnika, Antonius Barba (1488.-1509.)
SZB, GdB	Spisi zadarskih bilježnika, Gregorius de Bosco (1465.-1497.)
SZB, IdS	Spisi zadarskih bilježnika, Iohannes de Salodio (1455.-1501.)
HDA	Hrvatski državni arhiv [Zagreb].
DMV	<i>Documenta medioevalia varia.</i>
NRA	<i>Neo-registrata acta.</i>
KAZ, ALC	Kaptolski arhiv u Zagrebu, <i>Acta loci credibilis.</i>
MOL	Magyar Országos Levéltár [Mađarski državni arhiv, Budimpešta].
DL	Diplomatikai Levéltár.
LR	<i>Libri regii.</i>

LITERATURA I OBJAVLJENI IZVORI

Adamček, J. (1995.), Iseljavanje Hrvata u austrijsko-ugarski granični prostor u 16. stoljeću. U: I. Kampuš (ur.), *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata* (str. 13-30), Zagreb, Nakladni zavod Globus.

Adamček, J., Kampuš, I. (1976.), *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću*, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest.

Akrap, A. (2004.), *Stanovništvo u Hrvatskoj kroz stoljeća*, Zagreb, Consilium-Interpublic, u tisku.

Antoljak, S. (1962.), Izumiranje i nestanak hrvatskog plemstva u okoli Zadru, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 9: 55-115.

Barábas, S., Thallóczy, L. (1913.), *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, köt. 2*, Budimpešta, MTAK.

Bertoša, M. (1986.), *Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću*, knj. 1, Pula, Istarska naklada.

Bidermann, I. H. (1888.), *Neuere slawische Siedlungen auf süddeutschem Boden*, Stuttgart, Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde.

Bojničić, I. (1905.), Kraljevske darovnice, odnoseće se na Hrvatsku. Iz kraljevskih registraturnih knjiga 'Libri regii', *Vjesnik Kr. hrv.-dalm.-slav. zemaljskoga arkiva* [dalje: VZA], 7 (3) i 7 (4): 178-208 i 237-276.

Bracewell, C. W. (1992.), *The Uskoks of Senj. Piracy, Banditry, and Holy War in the Sixteenth-Century Adriatic*, Ithaca NY, Cornell University Press.

Budak, N. (1992.), Jedan nepoznati hrvatski toponim u Zapadnoj Njemačkoj, *Historijski zbornik*, 45 (1): 105-109.

Chapman, M. (1975.), Mobility in a Non-Literate Society: Method and Analysis for two Guadalcanal Communities. U: L. A. Kosinski, M. R. Prothero (ur.), *People on the Move: Studies on International Migration*, London – New York, Methuen and Co.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 4-5 (78-79),
STR. 759-782

JURKOVIĆ, I.:
ŠESNAESTOSTOLJETNA...

Čoralić, L. (2001.), *U gradu svetoga Marka. Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb, Golden marketing.

Črnčić, I. (1883.), Nekoliko južnih Slovienu zapisanih od 1478 do 1520 godine u bratštinu sv. Duha u Rimu, *Starine JAZU*, 15: 168-176.

Ernst, A. (1957.), Zur Frage der von Ungarn an Österreich verpfändeten Herrschaften, *Mitteilungen des oberösterreichischen Landesarchives*, 5: 387-391.

Gestrin, F. (1998.), *Slovanske migracije v Italijo*, Ljubljana, Slovenska matica.

Heršak, E. (1998.), *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, Zagreb, Institut za migracije i narodnosti – ŠK.

Hodinka, A., Thallóczy, L. (1903.), *A horvát véghelyek oklevéltára*, Budimpešta, MTAK.

Horváth, S., Thallóczy, L. (1912.), *Codex diplomaticus partium Regno Hungariae adnexarum. Comitatuuum: Dubicza, Orbász et Szana (1244-1710)*, Budimpešta, MTAK.

Hyndman, P. (1987.), The 1951 Convention Definition of Refugee: An Appraisal with Particular Reference to the Case of Sri Lanka Tamil Applicants, *Human Rights Quarterly*, 9 (1): 49-73.

Jurković, I. (2002.a), Das Schicksal des kroatischen Kleinadels unter dem Druck des Osmanenreichs, *East Central Europe/ECE*, 29 (1-2): 235-248.

Jurković, I. (2002.b), Raseljena plemićka obitelj za osmanske ugroze: primjer Berislavića *de Werhreka de Mala Mlaka* (Dio prvi – Stjepan Berislavić Vrhrički i Malomlački), *Zbornik OPZ HAZU*, 20: 125-164.

Jurković, I. (2003.a), Klasifikacija raseljenika u Hrvata za trajanja osmanske ugroze (od 1463. do 1593.), *Migracijske i etničke teme*, 19 (2-3): 147-174.

Jurković, I. (2003.b), Raseljena plemićka obitelj za osmanske ugroze: primjer Berislavića *de Werhreka de Mala Mlaka* (Dio drugi – Nasljednici Stjepana Berislavića tijekom 16. st.), *Zbornik OPZ HAZU*, 21: 119-180.

Jurković, I. (2004.), *The Fate of the Croatian Noble Families in the Face of Ottoman Advance*, doktorska disertacija, Budimpešta, Central European University.

Karbić, D. (2000.), *The Šubići of Bribir. A Case Study of a Croatian Medieval Kindred*, doktorska disertacija, Budimpešta, Central European University.

Kaser, K. (1997.), *Slobodan seljak i vojnik. Rana krajiška društva (1545-1754)*, sv. 1, Zagreb, Naprijed.

Keller, S. I. (1963.), *Beyond the Ruling Class; Strategic Elites in Modern Society*, New York, Random House.

Klaić, N. (1973.), 'Ostaci ostataka.' Hrvatska i Slavonija u 16. st. (od mohačke bitke do seljačke bune 1573.), *Arhivski vjesnik*, 16: 253-325.

Klaić, Vj. (1911.), Prilozi za životopis Bartola Georgijevića (Gjurgjevića, Jurjevića), pisca o Turcima u XVI. stoljeću, *VZA*, 13 (3): 129-141.

Klaić, Vj. (1917.), *Acta Keglevichiana annorum 1322-1527*, Zagreb, JAZU.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 4-5 (78-79),
STR. 759-782

JURKOVIĆ, I.:
ŠESNAESTOSTOLJETNA...

Klaić, Vj. (1928.), Županija Pset (Pesenta) i pleme Kolunić. Prilog za historiju diaspore hrvatskih plemena, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva*, NS 15: 1-12.

Klaić, Vj. (1981.), *Povijest Hrvata*, knj. 4-5, Zagreb, MH.

Kollányi, F. (1905.), Regesták a római és parmai levéltárakból, *Történelmi tár, új folyam* 6: 311-376.

Krnic, B. (1914.), Ivan Pastor Zagrepčanin, politički agent kralja Ferdinanda, *Rad JAZU*, 201: 67-174.

Kučerová, K. (1998.), *Hrvati u Srednjoj Europi*, Zagreb, MH – Matica slovačka.

Kukuljević Sakcinski, I. (1859.), Rapporti della Republica Veneta con Slavi meridionali, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* [dalje: APJ], 5: 1-160.

Kukuljević Sakcinski, I. (1863.a), *Acta Croatica – Listine hrvatske*, Zagreb, Gaj.

Kukuljević Sakcinski, I. (1863.b), Rapporti della Republica Veneta con Slavi meridionali, *APJ*, 6: 161-476.

Kukuljević Sakcinski, I. (1865.), Rapporti della Republica Veneta con Slavi meridionali, *APJ*, 8: 1-256.

Laszowski, E. (1906.), *Monumenta historica nob. communitatis Turopolje olim "Campus Zagrabiensis" dictae*, vol. 3, Zagreb, Tiskom Antuna Scholza.

Laszowski, E. (1914.), *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae*, vol. 1, Zagreb, JAZU.

Laszowski, E. (1916.), *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae*, vol. 2, Zagreb, JAZU.

Laszowski, E. (1917.), *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae*, vol. 3, Zagreb, JAZU.

Laszowski, E. (1936.), Grb stare hrvatske porodice Gusića od plemena Gusić na groblju u Črnomlju u Kranjskoj. Hrvatska porodica Lapića u Austriji, *Jutarnji list*, 25: 12.

Laszowski, E. (1941.), Pabirci iz obiteljskih arhiva Sermage i Josipović, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva*, 9-10: 115-129.

Lee, E. (1966.), A Theory of Migration, *Demography*, 3 (1): 47-57.

Lewis, G. J. (1982.), *Human Migration. A Geographical Perspective*, New York, St. Martin's Press Inc.

Lipset, S. M., Bendix, R. (1959.), *Social Mobility in Industrial Society*, Berkeley, University of California Press.

Lopašić, R. (1884.), *Acta historiam confinii militaris Croatici illustrantia*, vol. 1, Zagreb, JAZU.

Lopašić, R. (1890.), *Bihać i bihaćka krajina*, Zagreb, MH.

Lopašić, R. (1895.), *Oko Kupe i Korane*, Zagreb, MH.

Magdić, M. (1899.), Regesta važnijih i znamenitijih izprava senjskih arkiva, *VZA*, 1: 139-155 i 244-251.

Mesić, M. (2002.), *Međunarodne migracije: tokovi i teorije*, Zagreb, Filozofski fakultet.

Mijatović, Č. (1878.), Bartolomije Georgijević Hrvat, pisac šesnaestoga vijeka, *Rad JAZU*, 44: 108-121.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 4-5 (78-79),
STR. 759-782

JURKOVIĆ, I.:
ŠESNAESTOSTOLJETNA...

Newcomer, M. (1955.), *The Big Business Executive: The Factors that made Him*, New York, Columbia Univeristy Press.

Pálffy, G. (2002.), Egy szlavóniai köznemesi família két ország szolgálatában: a Budróci Budor család XV-XVIII. Században, *Hadtörténelmi közlemények*, 115 (4): 923-1007.

Pálffy, G., Pandžić, M., Tobler, F. (1999.), *Ausgewählte Dokumente zur Migration der Burgenländischen Kroaten im 16. Jahrhundert*, Eisenstadt, Kroatistisches Kultur- und Dokumentationszentrum.

Palkovitz, F. (ur.) (1974.), *Symposion Croaticon. Gradišćanski Hrvati – Die burgenländischen Kroaten*, Beč, Wilhelm Braumüller – Hrvatski akademski klub.

Pavličević, D. (1994.), *Moravski Hrvati: Povijest – život – kultura*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.

Petersen, W. (1958.), A General Typology of Migration, *American Sociological Review*, 23 (3): 256-266; repr. U: R. Cohen (ur.), *Theories of Migration, The International Library of Studies on Migration 1*, Cheltenham – Brookfield VT, E. Elgar, 1996.

Petrichevich Horváth, E. (1934.), *A Petrichevich család általános története*, vol. 1, Budimpešta, Sárkány-nyomda részvénytársaság.

Raukar, T. (1997.), *Hrvatsko srednjovjekovlje; prostor, ljudi, ideje*, Zagreb, ŠK – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta.

Richmond, A. (1988.), *Immigration and Ethnic Conflict*, New York, MacMillan Press.

Shaw, P. R. (1975.), *Migration Theory and Fact: A Review and Bibliography of Current Literature*, Philadelphia, Regional Science Research Institute.

Simoniti, V. (1991.), *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*, Ljubljana, Slovenska matica.

Sinha, V. N. P., Ataullah, M. Md. (1987.), *Migration, an Interdisciplinary Approach*, Delhi, Seema Publications.

Sounders, H. (1956.), Human Migration and Social Equilibrium. U: J. J. Spengler, D. O. Duncan (ur.), *Population Theory and Policy: Selected Readings*, Glencoe, Free Press.

Standing, G. (1984.), Conceptualizing Territorial Mobility. U: R. E. Bilborrow, A. S. Oberai, G. Standing (ur.), *Migration Survey in Low-Income Countries: Guidelines for Survey and Questionnaire Design* (str. 32-38), London – Dower, Croom Helm.

Stouffer, S. A. (1962.), *Social Research to Test Ideas: Selected Writings*, New York, Free Press of Glencoe – MacMillan.

Šišić, F. (1915.), *Acta comitialia Regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae*, vol. 2, Zagreb, JAZU.

Šišić, F. (1916.), *Acta comitialia Regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae*, vol. 3, Zagreb, JAZU.

Štefanec, N. (2001.), *Heretik Njegova Veličanstva: povijest o Jurju IV. Zrinskom i njegovu rodu*, Zagreb, Barbat.

Šurmin, Đ. (1898.), *Acta Croatica – Hrvatski spomenici*, Zagreb, JAZU.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 4-5 (78-79),
STR. 759-782

JURKOVIĆ, I.:
ŠESNAESTOSTOLJETNA...

Tobler, F. (1986.), Herkunft und Ansiedlung. U: S. Geosits (ur.), *Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten* (str. 3-50), Beč, Edition Tusch Wien.

Valentić, M. (1970.), *Gradišćanski Hrvati od XVI stoljeća do danas*, Zagreb, Povijesni muzej Hrvatske.

The Sixteenth-Century Croatian Refugee Crisis and Modern Sociological Terminology

Ivan JURKOVIĆ
Faculty of Philosophy, Pula

The purpose of this article is to draw the attention of historians to the results achieved by modern sociology in the field of human migrations. The example of the sixteenth-century Croatian demographic cataclysm is a good case in which cooperation among scholars of other kindred disciplines might result in high-quality studies of involuntary migrations. The space, for example, as a ground for typology of migrations may to a great extent explain the behavior of Croatian noble displacees during the sixteenth century. Namely, also dependent on the distance (short- or long-distance) of possible accommodation of the family in the area spared by the war was their persistence in the defense of their domicile area. Similarly, an important role regarding the defense of the domicile area was played by the phenomenon of bilocation (active and passive) of a family or the use of chain migration as a means of permanent attempts at survival there. Basic models provided by sociologists are very good for explaining behavior of displaced nobles in the eras of extremely low or enormously high numbers of competitive migrants. The gravitational model, on the other hand, explains the issue of the basic goals of noble displacees – the preservation of privileged status, that is, a very conservative type of migration.

Die kroatische Diaspora des 16. Jahrhunderts und die moderne soziologische Terminologie

Ivan JURKOVIĆ
Philosophische Fakultät, Pula

Mit diesem Artikel soll die Geschichtsschreibung auf die Errungenschaften der modernen Soziologie im Bereich der Migrationsforschung aufmerksam gemacht werden. Das seit dem 16. Jahrhundert währende kroatische demografische Kataklysm ist ein anschaulicher Fall, dessen interdisziplinäre

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 4-5 (78-79),
STR. 759-782

JURKOVIĆ, I.:
ŠESNAESTOSTOLJETNA...

Erforschung von Seiten verwandter humanistischer Disziplinen qualitativ hochwertige Studien zur Migrationsthematik hervorbringen könnte. Anhand des Raumes etwa, als des Grundfaktors einer Migrationstypologie, könnte man das Verhalten emigrierter kroatischer Adelsgeschlechter im 16. Jahrhundert weitgehend erklären. Je nachdem, wo sie ihre Familien in Kriegszeiten unterbringen konnten (ob in großer oder geringer Entfernung von zu Hause), war auch die Beharrlichkeit, mit der sie ihre angestammten Ländereien verteidigten, größer oder geringer. Ebenfalls unter dem Gesichtspunkt der Verteidigung spielte der Raumfaktor insofern eine wichtige Rolle, als er die Unterbringung der Familie an zwei Örtlichkeiten (Doppellozierung: aktiv und passiv) hervorbringen konnte oder aber eine Kettenmigration als einen Versuch zur Existenzsicherung. Die von den Soziologen eingebrachten Basismodelle bieten zudem sehr gute Erklärungen für das Verhalten des aus seinen angestammten Gebieten zerstreuten Adels in Zeiten, als sich die Zahl der Migranten ausgesprochen wenig oder aber enorm vergrößerte. Das Gravitationsmodell wiederum beantwortet die Frage nach den grundlegenden Absichten der adeligen Migranten: Ihnen ging es um die Wahrung ihres privilegierten Status, sodass man es hier mit einem sehr konservativen Migrationstypus zu tun hat.